

УДК 347.91/95:347.962

П. П. ЧЕРЕВКО,кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Закарпатського державного університету**ВЗАЄМОДІЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА
ПРИ УКЛАДЕННІ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Проаналізовано взаємодію норм цивільного (матеріального) та цивільного процесуального права при укладенні та визнанні мирової угоди судом. Використано матеріали судової практики та запропоновано внесення змін до чинного Цивільного процесуального кодексу України.

Метою цивільного процесу є захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. Саме в цьому виявляється соціальна цінність цивільного процесуального права як певної сукупності правових норм [1, с. 47]. У процесі захисту цивільних прав та інтересів за правилами цивільного судочинства відбувається не тільки безпосередній вплив правових норм галузі цивільного права на норми галузі цивільного процесуального права, але й безпосередня регламентація цивільних процесуальних відносин, які виникають у процесі розгляду та вирішення цивільної справи. Саме це і робить багато цивільних процесуальних інститутів комплексними за своєю природою, оскільки вони складаються із правових норм несуміжних галузей права. Одним із таких інститутів є інститут мирової угоди, де сама мирова угода окремими вченими розглядається як правочин, що укладається в рамках цивільного процесу.

Питання взаємодії цивільного (матеріального) права з цивільним процесуальним правом перебувало в полі зору багатьох науковців, які його розглядали загалом або на рівні окремих правових інститутів. Зокрема до них можна віднести Л. О. Грось, О. В. Іванова, Ю. К. Осипова, В. В. Петрика, К. А. Чудиновських, С. О. Халатова тощо. На рівні інституту мирової угоди в цивільному процесі взаємодію цивільного та цивільного процесуального права серед вітчизняних вчених розглядала О. Г. Бортнік.

Метою даної статті є аналіз юридичної природи мирової угоди в цивільному процесі через систему умов дійсності правочинів у цивільному праві та формування на цій підставі висновків щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства.

У Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України досі відсутня легальна дефініція мирової угоди в цивільному процесі.

Незважаючи на існування тематичної ст. 175 ЦПК України під назвою «Мирова угода сторін», поняття мирової угоди визначає теорія цивільного процесу. Так, Л. С. Фединяк зазначає, що мирова угода означає укладену сторонами й затверджену судом угоду, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних уступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними. Це розпорядчий документ сторін як процесуального, так і матеріального права, оскільки, укладаючи мирову угоду, сторони розпоряджаються своїм процесуальним, а також суб'єктивним матеріальним правом і охоронюваним законом інтересом [2, с. 53].

За визначенням запропонованим Ю. В. Білоусовим, «мирова угода – це укладена між сторонами та визнана судом домовленість (договір) про припинення спору між сторонами шляхом взаємних поступок, яка стосується їхніх прав, обов'язків та предмета позову» [3, с. 138].

Мирова угода – розпорядницька дія сторін щодо взаємного врегулювання матеріально-правового спору, який виник, на взаємоприйнятних умовах і припиненню відкритої судом справи [4, с. 213].

С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак, говорячи про природу даного явища, зазначають, що «мирова угода – це двостороння угода між позивачем та відповідачем, при укладенні якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах» [5].

Отже, у всіх даних та їм подібних визначеннях можна побачити, що мирова угода спрямована не тільки на зміну цивільних процесуальних відносин сторін справи, але і на зміну матеріальних відносин між позивачем та відповідачем як учасниками даних відносин. Саме це і буде підтверджувати матеріальну природу мирової угоди. Як правильно зауважує О. Г. Бортнік, в основу мирової угоди може бути покладено прощення боргу, визнання

вимог, відступне, залік вимог, новацію, розстрочку чи відстрочку виконання спірного зобов'язання [6, с. 4–5].

Таким чином, оскільки мирова угода за своєю природою є правочином, хоча про неї й не йдеться в Цивільному кодексі (далі – ЦК) України, вона має відповідати вимогам, які ставляться до правочинів. При цьому зв'язок між цивільним законодавством та цивільним процесуальним законодавством має полягати в тому, що в межах цивільного процесу спеціальна процедура має забезпечити виконання всіх загальних вимог для набуття такою угодою властивостей законності. Якщо в цивільному праві діє презумпція правомірності правочину (ст. 204 ЦК України), відповідно до якої укладений правочин вважається таким, що відповідає умовам дійсності, які ставляться до даного виду правочину, то в цивільному процесі мирова угода для своєї дійсності повинна бути перевірена та визнана судом (частини 5–6 ст. 175 ЦПК України). Отже, у цивільному процесуальному праві відсутня презумпція мирової угоди, умови якої на факт її відповідності положенням закону, в низці випадків – інтересам сторін повинні бути безпосередньо перевірені судом, що розглядає цивільну справу.

Оскільки мирова угода укладається, як зазначається у ст. 175 ЦПК України, шляхом взаємних уступок, то вона виступає не одностороннім, а двостороннім правочином. Це природно, оскільки умови мирової угоди стосуються предмета спору, а за ст. 31 ЦПК України тільки позивач може змінити предмет позову, тобто саме позивач іде на поступки відповідачеві, але відповідач також повинен здійснювати певні поступки, наприклад виконання рішення в повному обсязі скорочені строки, тобто добровільно.

Як зазначається, в цивільному праві під умовами дійсності правочину розуміють передбачені законом вимоги, яким повинен відповідати будь-який правочин. Звичайно, умови дійсності правочину залежать від виду правочину, його характеру, змісту, суб'єктного складу, об'єкта, але всі правочини, незважаючи на можливу специфіку, повинні відповідати певним загальним умовам їх дійсності [7, с. 66]. До таких умов дійсності правочинів у теорії цивільного права відносять: вимоги щодо учасника правочину, вимоги щодо форми правочину, вимоги щодо змісту правочину, вимоги щодо відповідності волі волевиявленню при укладенні правочину, вимоги щодо реальності виконання правочину. Щоб з'ясувати матеріаль-

но-правовий вплив на процес укладення мирової угоди, варто вказані умови дійсності правочинів розглянути на прикладі підписання мирової угоди в цивільній справі.

Вимоги щодо учасника правочину означають, що фізична особа повинна мати необхідний обсяг дієздатності, а юридична особа повинна діяти в межах своєї правоздатності. У цивільній справі тільки позивач та відповідач, які мають повну цивільну процесуальну дієздатність, мають право на укладення мирової угоди. Таку можливість мають ще кілька суб'єктів: третя особа із самостійними вимогами, представник сторін і третьої особи із самостійними вимогами. Публічні представники (прокурор, омбудсмен тощо) не вправі укласти мирову угоду, незважаючи на наявність у них цивільної процесуальної дієздатності (ч. 1 ст. 46 ЦПК України). На наш погляд, указане обмеження є не зовсім правильним, оскільки публічні представники, беручи участь у цивільній справі, дуже добре розуміють матеріальні відносини сторін та інтереси саме тієї сторони, від імені якої вони звернулися з позовом до суду. Ось чому ми вважаємо, що якщо публічні представники звернулися із позовною заявою до суду, їх варто наділити правом на укладення мирової угоди. У всіх інших випадках їх участі у цивільній справі таку можливість для них слід обмежити. Можна також передбачити в законі процедуру перевірки умов мирової угоди інтересам тієї особи, яку представляє публічний представник, відповідно до аналогічної процедури при укладенні мирової угоди законним представником (ч. 6 ст. 175 ЦПК України).

Вимоги щодо змісту правочину означають, що він не повинен суперечити вимогам ЦК України, іншим актам цивільного законодавства та моральним засадам суспільства. Оскільки ж мова йде про мирову угоду в цивільному процесі, то дана вимога також буде поширюватися на дотримання норм ЦПК України щодо можливості та процедури укладення мирової угоди. Наприклад, у нормах ЦПК України є застереження на обмеження права на укладення мирової угоди, тобто коли нею не можна завершувати вирішення цивільної справи. Так, існують категорії спорів, де мова не може йти про затвердження мирової угоди, наприклад при позбавленні батьківських прав, про зменшення розміру аліментів нижче межі, яка встановлена законом, про визнання заповіту недійсним, у випадках, коли закон точно встановлює розмір вимог, а також у тих, які регулюються імперативними нормами матеріального права.

Тут укладення мирової угоди буде суперечити закону.

Щодо відповідності умов мирової угоди вимогам матеріального законодавства, то тут слід виходити із мети мирової угоди. Метою мирової угоди є врегулювання спору між самими сторонами, тому її умови можуть стосуватися виключно тих матеріальних прав та обов'язків сторін, які стосуються предмета спору (ч. 1 ст. 175 ЦПК України). На практиці виникають випадки, коли умови мирової угоди порушували права та інтереси самих сторін [8]. Зазначена мета може бути досягнута, якщо предмет такої угоди буде пов'язаний зі спірними правовідносинами та впливати з нього. Тут важливим для перевірки умов мирової угоди вимогам матеріального законодавства є те, що саме в основу мирової угоди, з точки зору матеріального права, покладено: прощення боргу, визнання вимог, відступне, залік вимог, новацію, розстрочку чи відстрочку виконання спірного зобов'язання. Існуючі обмеження на укладення відповідних правочинів, повинні бути перепорою в затвердженні тієї мирової угоди, зміст якої вказані застереження ігнорує.

Вимога щодо форми правочинів означає, що правочин повинен укладатися у тій формі, якої вимагає чинне законодавство. Норми ЦПК України чітко про форму мирової угоди нічого не говорять, тобто виходячи зі змісту ч. 2 ст. 175 даного кодексу вона може бути укладена як в усній, так і письмовій формі сторонами та подана суду на перевірку. Тут важливо пам'ятати одне важливе правило, що обумовлено законодавством України про виконавче провадження. На даний час відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження» у примусовому порядку підлягає не сама мирова угода, а ухвала суду, у змісті якої умови мирової угоди затверджені судом. Якщо суд, навіть у разі наявності письмової форми мирової угоди, з якихось причин до ухвали про закриття провадження у справі її умови не внесе, а сторони дане питання не проконтролюють, то для виконання умов мирової угоди їм знову необхідно буде звертатися з позовом до суду. Фактично виходить так, що мирова угода для реального захисту прав та інтересів сторін повинна бути письмово оформлена у змісті окремого процесуального акту суду, яким є його ухвала. Вважаємо, що з метою процесуальної економії часу процедуру визнання мирової угоди за клопотанням сторін слід із чинного ЦПК України вилучити, передбачивши авто-

матичну перевірку умов мирової угоди вимогам матеріального та процесуального законодавства України.

Вимоги щодо відповідності волі волевиявленню при укладенні правочину означають наявність єдності волі та волевиявлення, яка порушується у випадку фізичного чи психологічного насильства або його загрози, омани, збігу тяжких обставин тощо. У нормах ЦПК України прямої відповідності умов мирової угоди вказаним умовам чинності правочинів немає, в них міститься тільки загальне застереження про непорушення норм закону та загальна вимога про добросовісну реалізацію своїх процесуальних прав особами, які беруть участь у розгляді цивільної справи (ч. 3 ст. 27 ЦПК України). Ось чому на практиці, з огляду на бланкетний характер правила, що умови мирової угоди не повинні суперечити закону (ч. 5 ст. 175 ЦПК України), суд у нормах ЦПК України позбавлений чітких орієнтирів, які можуть указувати на невідповідність волі волевиявленню. Відповідний недолік слід виправити законодавчо, оскільки на дефекти волі при вчиненні інших процесуальних дій норми ЦПК України вказують (наприклад визнання факту – ч. 1 ст. 178).

Вимога щодо реальності правочину означає, що правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, ним обумовлених, тобто він може бути виконаний. Мирова угода, в якій не вирішена доля заявлених позивачем вимог і умови якого не пов'язані зі спірними правовідносинами, не приведе до усунення правового конфлікту між сторонами, а відтак не може визнаватися судом. Переваги мирової угоди (економія часу, сил, спрощення роботи суду тощо) будуть знівельовані, якщо мирова угода не буде кардинально вирішувати спірні правовідносини, враховувати інтереси всіх сторін тощо. Умови мирової угоди завжди повинні бути сформульовані таким чином, щоб у майбутньому в сторін з цього приводу не виникало якихось розбіжностей, і, головне, щоб вони були в змозі їх виконати. На практиці непоодинокі випадки, коли суди відмовляли затверджувати мирову угоду, бо їх умови виконати в реальності було б неможливо [9], а це б призвело до подальшого існування спору між сторонами.

Оскільки в нормах Цивільного процесуального кодексу України не міститься прямого застереження про перевірку судом при укладенні мирової угоди дотримання умов її дійсності з точки зору матеріального законодавства, то вважаємо, що для належного застосування

даного правила на практиці слід внести відповідні зміни до ЦПК України, що буде створювати додаткові гарантії для осіб, які беруть участь у цивільній справі.

Список використаної літератури

1. Иванов О. В. О связи материального и гражданского процессуального права / О. В. Иванов // Правоведение. – 1973. – № 1. – С. 47–53.
2. Фединак Л. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання / Л. Фединак // Право України. – 2003. – № 4. – С. 53–57.
3. Цивільний процес : навч. посіб. / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.] ; за ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2005. – 293 с.
4. Васильев С. В. Цивільний процес : навч. посіб. / С. В. Васильев. – Х. : Одиссей, 2008. – 480 с.
5. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. – 916 с.
6. Бортнік О. Г. Мирова угода у цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Бортнік Оксана Григорівна. – Х., 2007. – 19, [1] с.
7. Заїка Ю. О. Українське цивільне право : навч. посіб. / Ю. О. Заїка. – К. : Істина, 2005. – 312 с.
8. Ухвала Городянського районного суду Чернігівської області від 19 трав. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1932906>.
9. Ухвала Колегії суддів судової палати з цивільних справ Апеляційного суду Запорізької області у цивільній справі від 21 груд. 2009 р. № 22-5145/2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7151462>.

Надійшла до редколегії 11.12.2012

ЧЕРЕВКО П. П. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГРАЖДАНСКОГО И ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА ПРИ ЗАКЛЮЧЕНИИ МИРОВОГО СОГЛАШЕНИЯ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Проанализировано взаимодействие норм гражданского (материального) и гражданского процессуального права при заключении и признании мирового соглашения судом. Используются материалы судебной практики и предложено внесение изменений к действующему Гражданскому процессуальному кодексу Украины.

CHEREVKO P. CO OPERATION OF CIVIL AND CIVIL PROCEDURAL LAW AT THE CONCLUSION OF SETTLEMENT AGREEMENT IN CIVIL PROCEEDINGS

The interaction of civil (material) and civil procedural law at the conclusion and recognition of settlement agreement by the court are analyzed. The materials of judicial practice are used and the amendments to the valid Civil Procedure Code of Ukraine are proposed.